

ПРОБЛЕМИ ГАРАНТУВАННЯ І ЗАХИСТУ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКІ І ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 2(33), с. 109–113

Становлення України як соціальної та правової держави, у якій життя і здоров'я людини визнані найвищою цінністю, а сама держава проголошує забезпечення прав людини і громадянина одним з головних пріоритетів своєї діяльності, нерозривно пов'язано зі становленням і розвитком ефективної й сучасної системи охорони здоров'я.

Коли сьогодні йдеться про право на життя як фундаментальне природне право людини, то переважна більшість дослідників пов'язують його з цілим рядом державних заходів щодо гарантування права на безпечне довкілля, на ефективну медичну допомогу, на забезпечення прав пацієнтів, кожен з яких є людиною з її невід'ємними правами [1]. У цьому аспекті в сучасних умовах потребує на своє переосмислення як сама проблема гарантування й захисту прав пацієнтів в Україні, так і розробка принципово нових наукових підходів щодо державного управління в галузі охорони здоров'я, які б відповідали тим викликам і реаліям, які зумовлені прискореними процесами глобалізації та постання нового типу постіндустріального суспільства.

Отже, актуальність звернення до державно-управлінських і правових аспектів проблеми гарантування і захисту прав пацієнтів у сучасній Україні зумовлюється такими причинами. По-перше, не можна не погодитись з тим, що підвищення якості життя громадян України прямо пов'язане з такими факторами, як зростання тривалості життя, збільшення народжуваності, зниження смертності. З цією метою держава повинна насамперед гарантувати надання якісних та доступних медичних послуг, що передбачає здійснення таких заходів, як: надання кожно-

му громадянину гарантованого переліку безоплатних медичних послуг; запровадження єдиної системи показників якості роботи медичних закладів; відновлення системи охорони здоров'я в кожному місті та селі; зміщення акцентів у фінансуванні охорони здоров'я на користь первинної допомоги; запровадження обов'язкового медичного страхування та заохочення додаткового добровільного медичного страхування; сприяння становленню інституту сімейних лікарів; створення умов для повноцінної життєдіяльності інвалідів, пріоритетного оздоровлення ветеранів війни і праці; безоплатне забезпечення дітей-інвалідів ліками, медичними засобами, спеціальним харчуванням, створення умов для їх повноцінного життя в суспільстві; розроблення і впровадження дієвого механізму контролю за виробництвом, імпортом та реалізацією фармацевтичної продукції; пропагування здорового способу життя тощо. Утім, успішність реалізації усіх цих заходів безпосередньо залежить від рівня їх наукового обґрунтування, що з необхідністю актуалізує потребу комплексної розробки проблем захисту прав пацієнтів в Україні як з позицій науки державного управління, так і з позицій сучасної юридичної теорії. Справді, саме гарантування і чітке дотримання прав пацієнтів може стати запорукою і одночас-

но першим, але вельми важливим кроком на загальному шляху реформування системи державного управління охороною здоров'я людини в Україні. По-друге, не можна не зазначити, що стрімкий розвиток недержавної медицини при паралельному зменшенні обсягів фінансування державної медицини змушує активніше розробляти загальні стандарти дотримання прав пацієнтів незалежно від того, якими саме медичними послугами (що надаються у державному, або ж недержавному секторі) вони користуються. Адже у такій ситуації, коли людина отримує право обирати де і як проходити лікування, вона має бути впевненою у тому, що в будь-якому разі її права є надійно гарантованими державою, а отже і будь-яка ймовірна шкода її здоров'ю унаслідок неналежного або неправильного лікування буде компенсована, а винні понесуть визначене законодавством покарання у передбачених формах. З цього погляду, подальший розвиток комплексної системи охорони здоров'я в Україні має супроводжуватись обов'язковою розробкою і запровадженням єдиної системи адміністративних, правових та інших гарантій захисту прав усіх без винятку пацієнтів, кожен з яких наділений універсальними властивостями людини, а отже є носієм невід'ємних прав і свобод. По-третє, входження України у загальноєвропейський простір та її європейська інтеграція передбачають адаптацію норм та інститутів, покликаних забезпечувати і гарантувати права пацієнтів у національне законодавство. Очевидно, що зазначений процес не може відбуватись шляхом звичайного перенесення діючих у європейському праві та європейській практиці моделей на вітчизняний ґрунт, оскільки управління охороною здоров'я завжди має свою національну специфіку і є тісно пов'язаним з тими інститутами, які формувались у тій чи іншій країні і визначають загальні параметри державного управління у цій сфері. З огляду на це, особливої актуальності для сучасної України набуває наукова розробка та запровадження механізмів наближення практики захисту прав пацієнтів до загальноєвропейських стандартів.

Таким чином, ставлячи на меті комплексний аналіз проблем гарантування і захисту прав пацієнтів у сучасній Україні, ми маємо вирішити такі конкретні завдання: а) визначити основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття “пацієнт” у сучасній правовій науці; б) охарактеризувати основні управлінські та правові механізми гарантування і забезпечення прав пацієнтів у сучасній Україні; в) виявити головні проблеми в галузі управління захистом і забезпеченням прав пацієнтів та запропонувати засоби їх розв'язання.

Фактично процес формування законодавчої бази щодо прав пацієнтів розпочався на міжнародному рівні в середині ХХ ст. Уперше вони були представлені як окремі пункти в регламентації загальних прав людини. До цих документів належать “Універсальна декларація прав людини” (1948 р.), “Женевська декларація Всесвітньої Медичної Асоціації” (1948 р.), “Європейська соціальна Хартія” (1961 р.). Наступні документи були новим етапом, тому що завершали формування прав пацієнтів і внесли ясність у застосування їх у законодавстві та практичній діяльності на всіх рівнях. Це насамперед “Декларація про розвиток прав пацієнтів в Європі” (1994 р.), “Люблінська хартія ВООЗ щодо принципів реформування охорони здоров'я” (1996 р.), “Конвенція про захист прав і честі людини у зв'язку з застосуванням досягнень біології і медицини” (1996 р.). У подальшому були прийняті й такі важливі документи, як “Європейська Хартія пацієнтів” (2002 р.) та Рекомендації Комітетів міністрів країн – членів Ради Європи [2].

Як свідчить комплексний аналіз джерельної бази, питання забезпечення та захисту прав пацієнтів на сьогодні достатньо широко обговорюються на сторінках наукових видань, у засобах масової інформації, на наукових конференціях і семінарах. У частині правового тлумачення поняття “пацієнт” розглядає пацієнта не стільки в ролі людини, яка страждає на певну хворобу та потребує відповідного лікування, скільки в ролі специфічного правового статусу, яким наділяється людина як учасник правовідносин. Тому у

юридичній літературі під поняттям “пацієнт” переважно розуміють людину, яка звернулася по медичну допомогу незалежно від стану свого здоров’я чи наявності будь-якого захворювання. Водночас цілий ряд авторів схильні вважати, що таке розуміння зазначеного поняття є дещо звуженим і більш правильним є, коли під це поняття підпадає людина, яка звернулася до лікувально-профілактичного закладу не лише за медичною допомогою, а й за діагностичною, профілактичною допомогою або бере участь як досліджувана особа в клінічних дослідженнях лікарського засобу [3]. Зокрема, як доводить Р. Стефанчук, пацієнт — це людина, яка звернулася до закладів охорони здоров’я з вимогою про надання їй медичної допомоги, що спрямована на збереження, підтримання, відновлення чи поліпшення її здоров’я і реалізацію обов’язків держави щодо захисту її життя та забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя населення [4]. Також пацієнт часто описується як особа, яка звернулася в лікувально-профілактичний заклад будь-якої організаційно-правової форми, до лікаря приватної практики за отриманням діагностичної, лікувальної, профілактичної допомоги незалежно від того, хвора вона чи здорова [5].

З огляду на ці доктринальні визначення, можна стверджувати, що реалізація прав пацієнта в галузі державного управління — це комплекс заходів, спрямованих на попередження, втілення права у фактичну діяльність організацій, державних органів, посадових осіб і громадян. При цьому захист прав пацієнта — це комплексна система заходів, які використовуються у тих випадках, коли без перешкод реалізувати права пацієнта не вдається і коли на допомогу незадоволеному інтересу пацієнта повинна прийти відповідна правозастосувальна діяльність з боку уповноважених державних і громадських організацій, а забезпечення прав пацієнтів — це система правових засобів, організованих дуже послідовно з метою фактичної реалізації прав пацієнтів і подолання перешкод, які виникають на шляху його інтересів.

Право громадян на охорону здоров’я та медичну допомогу в Україні гарантовані

ст. 49 Конституції України. Згідно з цим конституційним положенням держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. Правові механізми та соціальні, економічні засади забезпечення цього конституційного права встановлено Основами законодавства України про охорону здоров’я. Однак, не викликає сумніву, що проблеми організаційного та юридичного забезпечення прав пацієнтів набувають останнім часом в Україні підвищеного значення. Органи державної влади і місцевого самоврядування в межах своїх повноважень видають нормативно-правові акти, що передбачають і закріплюють відповідні права пацієнтів, порядок їх реалізації, захист і юридичну відповідальність за їх порушення, також здійснюють контроль за дотриманням норм, закріплених у виданих ними нормативно-правових актах у рамках наданої їм законом компетенції. Але успішність та ефективність такої діяльності безпосередньо залежить від того, наскільки чітко у законодавстві визначено сам правовий статус пацієнта. Наразі права пацієнта в системі охорони здоров’я України визначені статтями 6, 7, 8, 9, 11, 38, 41, 43 Основ законодавства України про охорону здоров’я.

Комплексний аналіз чинної на сьогодні нормативно-правової бази, яка регулює медичну діяльність в Україні, свідчить про те, що нерегульованими ще залишається ціла низка важливих питань. Зокрема такі: надання медичної допомоги на платній основі; безпека медичної послуги; отримання інформації про виконавця послуги і самої послуги; отримання пацієнтами інформації щодо причин, які можуть впливати на якість медичної послуги; форма та зміст інформованої згоди пацієнта на медичне втручання; вибір та використання санкцій за невиконання або неналежне виконання зобов’язань угоди про медичну послугу; дотримання виконавцем послуги термінів надання медичних послуг, у тому числі й своєчасне виконання медичних послуг виходячи з їх специфіки тощо. Право на медичну допомогу та охорону здоров’я є базовим у системі соціальних прав людини. Здоров’я населення в цілому і кожної люди-

ни зокрема як члена суспільства має визначальне значення для існування і розвитку держави. Згідно із Загальною Декларацією прав людини обов'язком держави є піклування про здоров'я людини і забезпечення його охорони. Як переконливо аргументує Н. Болотіна, ядром охорони здоров'я виступають медичні відносини, які виникають між пацієнтом і лікарем (медичним працівником) з приводу надання медичної допомоги. Медичні відносини регулюються Конституцією України, Основами законодавства України про охорону здоров'я, законами України та цілим рядом інших нормативно-правових актів. Організаційно-правовими механізмами захисту прав пацієнтів у діяльності суб'єктів державного управління охороною здоров'я є: прийом і розгляд скарг від населення, а також розгляд скарг, що надійшли з вищих інстанцій; первинне консультування і правова освіта пацієнтів; виступ керівників органів управління охороною здоров'я в засобах масової інформації з повідомленнями про діяльність органів управління сферою охорони здоров'я та лікувально-профілактичних закладів; організація інформаційних зустрічей з населенням керівників органів управління охороною здоров'я та керівників лікувально-профілактичних закладів; втілення процедур медіації, при яких пацієнту пропонується декілька варіантів вирішення конфліктних ситуацій (повторне надання медичної допомоги, консультація іншого спеціаліста, залучення можливостей іншого лікувального закладу тощо).

Наразі законодавством України чітко встановлено, що безтактне і зневажливе ставлення до хворого може бути приводом до вимоги компенсації моральної шкоди відповідно до Цивільного кодексу України. Ст. 38 та 39 Основ регламентують права громадян щодо вибору лікаря ("кожний пацієнт має право вільного вибору лікаря, якщо останній може запропонувати свої послуги"), лікувального закладу ("кожний пацієнт має право, коли це виправдано його станом, бути прийнятим у будь-якому лікувально-профілактичному закладі за своїм вибором, якщо цей заклад має можливість забезпечити відповідне лікуван-

ня") та обов'язку лікарів надавати пацієнтам медичну інформацію ("лікар зобов'язаний пояснити пацієнтові в доступній формі стан його здоров'я, прогноз можливого розвитку захворювання, в тому числі наявності ризику для життя і здоров'я. Пацієнт має право знайомитися з історією своєї хвороби та іншими документами, що можуть слугувати для подальшого лікування"). Отже, в Україні медична допомога хворому має бути надана з врахуванням його бажання лікуватися саме у конкретного лікаря і можливості лікаря надати таку допомогу.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного нами дослідження, можемо сформулювати такі висновки. По-перше, незважаючи на значну кількість нормативних документів та планів дій, що прийняті в Україні, ситуація з правовим регулюванням медичної діяльності в державі вимагає підвищеної уваги науковців, лікарів та юристів при здійсненні низки організаційно-правових заходів з метою належного реформування галузі охорони здоров'я і завершення формування галузі медичного права. По-друге, проблеми організаційного та юридичного забезпечення прав пацієнтів набувають останнім часом в Україні підвищеного значення. З точки зору правового регулювання медичної діяльності доцільно виокремити дві ключові складові процесу забезпечення прав пацієнтів: забезпечення реалізації прав; забезпечення захисту прав. Стосовно першого напрямку, слід наголосити, що саме від держави, керуючись нормами чинної Конституції України щодо безоплатності медичної допомоги, багато в чому залежить успішність здійснення заходів, спрямованих на створення реальних можливостей реалізації прав пацієнтів. По-друге, забезпечення та захист прав пацієнтів в Україні є одним із провідних напрямів як державного управління у сфері охорони здоров'я, так і медичного права — нової галузі права, що знаходиться у стадії формування. У цьому контексті необхідно чітко визначитися з основними напрямками державної політики у сфері охорони здоров'я. Водночас досі серйозною проблемою є розробка нових проектів законів, положення яких мають вре-

гульовувати суспільні відносини у системі “пацієнт — медичний працівник”, а також орієнтуватись на такі складові, як: стан здоров’я, умови його формування, політика держави в галузі охорони здоров’я тощо.

Література

1. Пушкіна О. В. Невід’ємні права людини у контексті розвитку доктрини природного права // Юрид. Україна. — 2005. — № 6. — С. 12–18.

2. Шевченко І. М. Міжнародний та український досвід захисту прав пацієнтів // III Всеукраїнська наук.-практ. конф.

з медичного права: “Медичне право України: проблеми управління та фінансування охорони здоров’я” 23–24 квіт. 2009 р. м. Львів. — Л.: ЛОБФ “Медицина і право”, 2009. — С. 324–330.

3. Стеценко С. Г. Медицинское право: Учебник. — СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. — С. 86.

4. Стефанчук Р. О. До питання про систему особистих немайнових прав пацієнта // II Всеукраїнська наук.-практ. конф. “Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення)” 17–18 квіт. 2008 р. м. Львів. — Л.: ЛОБФ “Медицина і право”, 2008. — С. 319–324.

5. Колоколов Г. Р., Косолапова Н. В., Никульникова О. В. Основы медицинского права. Курс лекций: Учеб. пособие для вузов. — М.: Экзамен, 2005. — С. 15.

Незважаючи на значну кількість нормативних документів та планів дій, що прийняті в Україні, ситуація з правовим регулюванням медичної діяльності в державі вимагає підвищеної уваги науковців, лікарів та юристів при здійсненні низки організаційно-правових заходів з метою належного реформування галузі охорони здоров’я і завершення формування галузі медичного права.

Несмотря на значительное количество нормативных документов и планов действий, принятых в Украине, ситуация с правовым регулированием медицинской деятельности в государстве требует повышенного внимания ученых, врачей и юристов при совершении ряда организационно-правовых мероприятий с целью надлежащего реформирования здравоохранения и завершения формирования области медицинского права.

Despite the large number of regulations and action plans adopted in Ukraine, the situation of legal regulation of medical activity in the country requires more attention of scientists, doctors and lawyers in carrying out a number of organizational and legal measures to properly reform health care and completion of medical law.

Надійшла 7 лютого 2012 р.